

РОЗДІЛ І. ПРАВО

Джуужа Анастасія Олександрівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту кримінально-
виконавчої служби

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ БОРотьБИ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ (НА ПРИКЛАДІ ДОСВІДУ США)

Розкрито методи виявлення та профілактики домашнього насильства на прикладі досвіду США. Розглянуто поняття домашнього насильства, його вияви, поведінку особи, яка вчиняє злочин. Проаналізовано поняття жертви злочину та питання протидії насильству в сім'ї.

Ключові слова: домашнє насильство; особа злочинця; жертва; насильство в сім'ї; фізичне насильство; психологічний вплив.

Раскрыты методы выявления и профилактики домашнего насилия на примере опыта США. Рассмотрено понятие домашнего насилия, его проявления, поведение лица, совершающего преступление. Проанализированы понятия жертвы преступления и вопросы противодействия насилию в семье.

Ключевые слова: домашнее насилие; личность преступника; жертва; насилие в семье; физическое насилие; психологическое воздействие.

The article deals with methods of identifying and preventing of domestic violence on the example of the United States. Considered the concept of domestic violence and its manifestation, the behavior of a person who commits a crime. Analyzed the concepts of victim and problems of fight against domestic violence.

Key words: domestic violence; identity of the criminal; the victim; family violence; physical violence; psychological impact.

Практика боротьби з домашнім насильством в Україні та інших країнах світу має доволі глобальний характер. Згідно зі статистичними даними Ю. Саєнко, заступника директора Інституту соціологічних досліджень НАН України, 68 % жінок в Україні систематично потерпають від насильства в сім'ї, у тому числі 20 % – лише “інколи”, а 32 % опитуваних указали, що насильство в сім'ї їх не торкнулося [1]. За статистикою Міністерства внутрішніх справ України, протягом останніх років серед домінуючих видів насильства і протиправних дій щодо жінок були такі: навмисні вбивства та вбивства з обтяжуючими обставинами, навмисні тяжкі тілесні ушкодження, зґвалтування, задоволення статевої пристрасті неприродним способом [2].

Не можна стверджувати, що домашнє насильство це суто випадки вчинення тяжких тілесних ушкоджень, вбивство або зґвалтування, оскільки насильство в сім'ї може бути не лише фізичним, а й психологічним. Психологічне насильство спрямоване на безпосереднє посягання на думки, вчинки, життєві цінності жертви. Ці злочинні дії найчастіше залишаються

латентними. Якщо брати як приклад середньостатистичну українську родину, то можна стверджувати, що в 80 % випадків психологічного насильства в таких сім'ях, жертви насильства навіть самі не розуміють, що таке діяння відносно до них є протиправним і караним, не кажучи вже про повідомлення про такі випадки до органів внутрішніх справ. Це свідчить про відсутність правової обізнаності жертв домашнього насильства, страх не бути почутими та страх перед помстою свого кривдника [1].

Домашнє насильство є одним із найпоширеніших протиправних дій у всіх країнах світу, включно з Україною. У кожній країні є люди, які безпосередньо зіштовхнулися з цією проблемою і на собі відчули гніт і болісні як у фізичному плані, так і в моральному, наслідки цього негативного соціального явища.

Досліджуючи досвід країн світу, на жаль, можна помітити прикру закономірність: людина (неважливо хто це – чоловік чи жінка, дорослий чи дитина), зазнавши від цього злочину, розуміє лише одне: вона залишається з цією проблемою один на один. Далі приходить відчай і відчуття, що ти не потрібен ні близьким, ні країні, ні, власне, сам собі. Такі люди просто опускають руки і втрачають сенс як у боротьбі за свої права і свободи, так і у відновленні справедливості.

Отже, роглянемо більш детально міжнародний досвід США, а саме дослідження провідних науковців з питань запобігання та профілактики домашнього насильства Масачусетської коаліції проти сексуального насильства та насильства в сім'ї (Коаліція) [3].

Провідні науковці Коаліції здійснили низку досліджень і відповіли на запитання: що таке домашнє насильство та як допомогти жертвам насильства в сім'ї, як вселити в них упевненість в тому, що вони не залишаються наодинці з цією соціально нездоровою проблемою.

Насильство в сім'ї містить широкий діапазон поведінки, а саме процес, коли одна людина шляхом застосування силових методів і методів примусу чинить фізичне або психологічне насильство над іншою людиною (чоловіком, дружиною, партнером, дівчиною, хлопцем, дитиною, підлітком та/або дорослим членом родини). Насильство в сім'ї також виявляється через жорстоке поводження та вчинення побоїв, що є виявами негативно спрямованої поведінки, а не одиничним актом насильства.

Насильство призводить до травмування та каліцтва жертв, але насильство в сім'ї не завжди є фізичним. Тактична діяльність злочинців з такою негативною спрямованістю може виявлятися також у певних обмеженнях, які вони застосовують до своїх жертв. Серед таких психологічних або фізичних обмежень можна визначити такі: ізоляція, економічні маніпуляції, примус, залякування й погрози, емоційне насильство, словесні образи, переслідування, фізичне насильство над діями особи, сексуальне насильство (згвалтування), що надалі може призвести до суїциду жертви одного (або кількох) з зазначених обмежень.

Існує чимало термінів, які вживаються для опису насильства в сім'ї. Потрібно чітко розуміти різницю між побутовим насильством на ґрунті

Розділ І. Право

сімейних відносин і розбратом та суперечками у відносинах членів родини. Більшість людей, котрі перебувають у сімейних відносинах або проживають під одним дахом, фактично не вдаються до насильства щодо своїх партнерів, незалежно від інтенсивності конфліктів і різкості спілкування. Можна стверджувати, що розбіжності в поглядах є нормальною частиною здорових відносин, заснованих на повазі й рівності. У свою чергу, насильство та нелюдське поводження, з погрозами припинити відносини все через фізичне насильство – це щось зовсім інше. Такий стан впливає на все життя жертви, а також створює значний дисбаланс сил і владних повноважень у відносинах. Коли людина вживає такий термін, як “суперечка”, щоб описати насильство у своїй сім’ї, реакцією на це є зменшення значення цього вчинку, а частіше цей вчинок узагалі не вважається злочином, що врешті-решт створює неточне уявлення про серйозність конкретного епізоду вчиненого насильства в сім’ї. Річ у тім, що неприйнятним є сам факт, коли особа намагається контролювати думки, переконання та дії свого партнера, друга або будь-якої іншої близької людини.

Поведінка особи, яка вчинила насильство в сім’ї, вивчається шляхом аналізу. Досліджується її життя й сам учинок, походження, культура, сім’я та соціальна група, з якої ця особа походить. Слід пам’ятати про вчинення злочину на тлі зловживання алкоголем або наркотичними речовинами, генетику, стреси, вияву гніву, психологічної хвороби або проблем у стосунках. Однак можна з упевненістю стверджувати, що ці чинники часто використовуються як виправдання і можуть загострити та посилити насильницьку поведінку злочинця, адже він не буде до кінця розуміти можливість свого покарання. Моральне та психологічне прийняття насильства в сім’ї посилюється ще й тим, що особи, які зловживають вчиненням зазначеного злочину, не заарештовуються, не засуджуються і не несуть жодної відповідальності за свої дії. Без втручання та викриття насильства в сім’ї воно може стати більш руйнівним, а іноді й призвести до летальних наслідків.

Ватро наголосити, що потрібно виявляти жертви вчинення зазначених дій, адже не кожна людина є настільки сміливою, щоб розказати про негаразди у своєму домі. Досвід США виводить на ззовні ті проблеми в профілактиці та запобіганні домашньому насильству, які мають місце й у нашій державі. Адже в США існує низка органів, призначенням яких є вивчення проблем домашнього насильства, а також виявлення жертв зазначених злочинів, у тому числі й без їх заяви про вчинення насильства в їх конкретній сім’ї. Такий моніторинг відстеження здійснює Національна коаліція проти домашнього насильства США, цьому також сприяло прийняття так званої тріади актів щодо захисту жінок від домашнього насильства (Violence Against Women Act of 1994, 2000, 2005) [5]. Протягом тривалого часу в Сполучених Штатах практикується використання нової посади у відділеннях поліції у боротьбі з домашнім насильством. Особа, яка перебуває на цій посаді, досліджує винятково проблеми домашнього насильства, для чого в неї є всі потрібні владні повноваження з профілактики та запобігання домашній тиранії, зокрема

використання надзвичайного “тимчасового обмежувального припису”. Зазначений припис видається на період 24-х годин у разі вчинення насильства чи існування серйозної загрози у скоєнні насильства, загрози життю, здоров’ю чи добробуту людини. Також цей припис гарантує безпеку особі до одержання судового охоронного ордеру [3].

Слід розглянути, хто саме може стати жертвою домашнього насильства, щоб чітко розуміти, кому насамперед потрібно надавати допомогу для профілактики та не допустити вчинення злочину в подальшому.

Отже, жертвами домашнього насильства можуть стати:

будь-які особи – насильство в сім’ї вчиняється стосовно жінок і чоловіків, стосовно дітей і дорослих будь-якого віку, расової чи етнічної належності, релігійних поглядів, осіб у сімейних відносинах чи одиноких, багатих чи бідних;

жінки – Міністерство юстиції США вважає, що понад 90 % усіх жертв насильства в сім’ї є жінки, а більшість злочинців становлять саме чоловіки;

люди нетрадиційної орієнтації – геї, лесбійки, бісексуали і транссексуали, щодо яких учиняється домашнє насильство. Їх права як жертв зазначених злочинів порушуються так само, як і права гетеросексуальних пар, але зловживання в зазначених сім’ях може посилюватися через соціальну ізоляцію, викликану гнобленням і дискримінацією, вчинення яких допускається в суспільстві;

люди похилого віку – 11 % людей 60-ти років і старше повідомляють про домашнє насильство щодо них протягом останнього часу. Винними є чоловік або дружина жертви (партнер), а також дорослі діти й доглядальники;

діти – можуть самі стати жертвами насильства в сім’ї або бути використані для шантажування одного з батьків;

підлітки – 18 % дівчат і 7 % хлопців із середньої школи (через фізичне насильство зі сторони тих із ким вони зустрічалися у минулому);

іммігранти – домашнє насильство в середині громади іммігрантів і біженців може призвести до того, що жертви залишаються в соціальній та юридичній ізоляції, що викликано ускладненнями через статус їх документів і питання доступу до інформації через незнання мови і культури. Отже, насильство може посилюватися шляхом соціальної ізоляції, мовних бар’єрів, а також через незнання місцевих законів і надання послуг;

чоловіки – 17 % чоловіків стають жертвами домашнього насильства з боку своїх партнерів;

інваліди – люди з обмеженими можливостями повідомляють про домашнє насильство стосовно них частіше за інших. Піклувальники таких осіб здебільшого визнаються злочинцями [3].

Виникає запитання: хто виступає злочинцями в злочинах, спрямованих на вчинення домашнього насильства? Особи, які вчиняють насильство в сім’ї, можуть бути представниками всіх верств населення, будь-якої расової та релігійної належності, економічного статусу, рівня освіти і професій. Використовується низка різноманітних термінів, щоб назвати людину, яка

Розділ І. Право

чинить насильство в сім'ї, серед них: винна особа, правопорушник, кривдник, особа з насильницькою спрямованістю. Водночас поведінка такої особи-злочинця залишається сталою. Злочинець у своїй протиправній діяльності використовує образливі тактики, такі як: маніпуляція, страх, насильство, почуття провини у жертви, почуття сорому, ізоляція, а також навіювання принципу привілейованого становища чоловіка в родині, щоб зміцнити свої права і зберегти контроль над своїми жертвами (в такому разі – жінками).

Особи, які схильні до вчинення насильства в сім'ї, мають сталу віру в те, що вони мають право контролювати думки, почуття, переконання і дії своїх партнерів. Ця впевненість у праві контролювати інших осіб підкріплюється також переконаннями громади і суспільства. Насильники залишаються “нерозкритими”, тому що вони часто мають привабливу зовнішність, виявляють увагу до сторонніх, зокрема до своїх партнерів, особливо, коли перебувають з ними серед людей. Вони маніпулюють не лише своїми жертвами, а й тим, як інші сприймають їх разом. Вони майстри управління психікою людей, вони завжди і всюди контролюють свою поведінку, особливо на публіці, що слугує способом приховування їх образливої поведінки перед суспільством, а жертв, навпаки, такі дії характеризують як осіб з психологічними або психічними проблемами. Часто зловмисники бачать себе жертвами. Таке видозмінення реальності може призвести до того, що жертва сама опиняється в небезпеці з боку правоохоронних органів і втрачає будь-яку можливість у доведенні своєї невинуватості, а також вини якраз протилежної особи.

Безробіття, зловживання алкоголем і наркотиками, психічні або фізичні захворювання, а також стрес не є виправдувальними чинниками у вчиненні домашнього насильства. Наприклад, багато людей має залежність від алкоголю та/або наркотиків, але це не гарантує вчинення ними насильницьких злочинів, зокрема в сімейно-побутовій сфері. Кожна особа, незалежно від того чи має вона певну негативну залежність, психологічну проблему, стресі та/або образу на члена своєї сім'ї, завжди має вибір учинити їй зазначений насильницький злочин чи ні. Вона також має чітко усвідомлювати, що відповідальність нестиме саме вона й до кінця життя буде жити з усвідомленням учинення насильства стосовно члена своєї сім'ї, незалежно від того чи це фізичне, чи психологічне насильство [4].

Водночас існують індивідуальні та глобальні чинники ризику для вчинення дій, характерних для домашнього насильства. Наприклад, дослідження показали, що фізичне або психологічне, сексуальне переслідування в дитинстві є одним з основних чинників ризику в учиненні інтимного насильства партнером у майбутньому або вчиненні іншого виду домашнього насильства. На рівні розвитку сьогоденного суспільства, з його проблемами та прискореним темпом життя, також ураховуючи жорсткий гендерний дисбаланс, можна сказати, що для домашнього насильства створено доволі сприятливі умови. Насильство в сім'ї може бути взагалі зведене до мінімуму за своїми показниками або просто бути невидимим (латентним). У

суспільства виникає так зване “звикання до злочину”, що означає відсутність реакції на вчинення злочину і, як результат, – брак його фіксації, припинення та розкриття.

Розгляньмо більш детально, як розуміють поняття “домашнє насильство” в США, а саме в штаті Массачусетс.

Массачусетська коаліція проти сексуального насильства та насильства в сім’ї підготувала документ, в якому увага акцентується на зв’язку протидії домашньому насильству шляхом використання законів штату Массачусетс (Штат) та викладом поняття, причин та умов учинення актів домашнього насильства, переслідування членів сім’ї, згвалтування і сексуальних зазіхань. Найліпшим вирішенням кожної конкретної справи, на думку науковців, є спілкування з адвокатом або юристом і можливість поставити йому запитання стосовно конкретного епізоду вчинення насильства в побутовій сфері [5].

Інститут правових реформ Штату також брав участь у створенні зазначеного документа. Цей документ має вигляд інструкції або збірки порад для жертв злочинів і для юристів, які розглядають такі справи. Конкретизуючи, можна сказати, що у розділі “Побутове насильство” міститься важлива інформація про права жертв і постраждалих від насильства в сім’ї, також міститься інформація про профілактику вчинення зазначених злочинів, використання “заборонного” ордеру, допомоги дітям (жертвам злочинів у сфері домашнього насильства), пошук житла, роботи, школи, судового перекладача, можливість імміграції жертв злочинів, а також надання правової допомоги тим, хто вижив після злочину та намагається повернутися до нормального життя без насильства, страху та відчаю.

Наступним питанням, на яке відповідають представники Массачусетської коаліції проти сексуального насильства та насильства в сім’ї, є питання протидії та запобігання насильству в сім’ї.

Сексуальне і побутове насильство є складними проблемами, з корінням на соціальному та індивідуальному рівні. Таким чином, слід зазначити, що запобігати сексуальному насильству в сім’ї потрібно починати з комплексного підходу. Цей підхід має включати вивчення всіх особливостей з кожної конкретної справи, вивчення кожної особи злочинця та жертви. До того ж слід спиратись на той факт, що також потрібно відштовхуватись від факту, що незалежно від життєвих обставин кожна людина може змінити своє життя на краще [6; 7].

У свою чергу, кожна людина може долучитися до процесу боротьби з насильством у сім’ї. Кожен має змогу дізнатися якомога більше про проблему домашнього насильства і поділитися своїм досвідом, а також вислухати досвід інших осіб. Це дає змогу знайти шляхи розв’язання психологічних, соціальних, моральних та особистісних проблем, які виникають в осіб. У подальшому це спілкування може мінімізувати сексуальне та побутове насильство.

Кожен може об’єднати зусилля з іншим членом своєї родини, мешканцем одного району (регіону) або місцевими організаціями, щоб підвищити свою обізнаність й обізнаність інших у боротьбі з цією “сімейною хворобою”. У

Розділ І. Право

кожного є можливість виявити ініціативу і винести питання домашнього насильства на розгляд у певних соціальних колах, а саме: на роботі, у школі, університеті, також через місцеві ЗМІ або соціальні мережі.

Кожна особа може співпрацювати з місцевими організаціями у боротьбі з насильством у сім'ї, організаціями Штату і національними організаціями для того, щоб вплинути на прийняття позитивних змін до законодавства та позитивних соціальних змін відносно жертв зазначених злочинів.

Отже, проаналізувавши досвід США, на прикладі конкретного Штату та функціонуючої у ньому організації, можна зробити низку висновків для нашої держави. Кожна людина має бути почутою, кожній людині повинна бути надана допомога у боротьбі з жорстокістю в сім'ї. Держава не повинна відвертатися від жертв домашнього насильства, а мусить підтримувати як організації, які розв'язують проблеми домашнього насильства, так і кожна родину окремо. Основною проблемою осіб, які зазнали від таких злочинів, є саме страх залишитися наодинці в цій боротьбі за своє життя й життя своїх дітей. Адже завжди набагато легше не допустити вчинення злочину, ніж потім боротися з наслідками його вчинення. Доречним було б перейняти досвід провідних країн світу, у тому числі й США, у боротьбі з домашнім насильством і допомозі жертвам зазначених антисупільних злочинів.

Список використаних джерел

1. Саєнко Ю. І. Запобігання домашньому насильству / Саєнко Ю. І. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.kr.ua/women.html/zapdomnas.html>
2. Злочинність в Україні. Основні показники стану та структури злочинності за 2001–2013 рр. : зб. ст. – К. : ВПЦ МВС України, 2014. – 201 с.
3. Що таке домашнє насильство [Електронний ресурс] / Massachusetts Coalition Against Sexual Abuse and Domestic Violence. – Режим доступу : <http://www.nsvrc.org>
4. Джужа А. О. Характеристика потерпілого від насильницьких злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи / А. О. Джужа // Актуальні проблеми забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 15–16 квіт. 2011 р.) – К. : Нац. акад. внутр. справ. – Ч. II. – 2011. – 152 с. – С. 104–105.
5. Брежнева І. Сімейна хвороба ХХІ століття / І. Брежнева // Закон і Бізнес. – 2013. – № 11 (1101). – С. 23–28.
6. Христова Г. О. Судовий захист від насильства в сім'ї : інформ. матеріали для суддів / Христова Г. О. – К. : Юрінком Інтер, 2010 – 31 с.
7. Джужа А. О. Правові засади запобігання злочинам у контексті міжнародних стандартів захисту прав дитини в Україні / А. О. Джужа // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – Спец. вип. № 6. – С. 257–264.